

Slovník

B A L K Á N S K Ý C H

spisovatelů

ALBÁNSKÁ LITERATURA
BOSENSKOHERCEGOVSKÁ LITERATURA
BULHARSKÁ LITERATURA
CHORVATSKÁ LITERATURA
MAKEDONSKÁ LITERATURA
SLOVINSKÁ LITERATURA
SRBSKÁ A ČERNOHORSKÁ LITERATURA

Abadžić Adamič Agolli Andrić Angelov Aralica
Asanović Begović Botev Čanev Čankar Čosić Danilov
Davidov Džedžar Dučić Elin Pelin Golob Hadžić Ilić Ingolić
Jančar Janevski Kadare Kalina Malina Karadžić Kliment
Orchidski Konstantin a Metoděj Kopitar Kostić Krleža
Liliev Ljubiša Maksimović(ová) Markov Mihailović
Muradbegović Mutavčieva Nazor Njegoš Paruniova
Payić Paylović Pekić Petrov Petrović Popović Preradović
Radičkov Rakovski Santori Sava Selimović Stanković
Stojanov Stojičić Šušić Šenoa Tišina Todorov Tomić

SLOVNÍK BALKÁNSKÝCH SPISOVATELŮ

Albánská literatura
Bosenskohercegovská literatura
Bulharská literatura
Chorvatská literatura
Makedonská literatura
Slovinská literatura
Srbská a černohorská literatura

NAKLADATELSTVÍ LIBRI
PRAHA 2001

Nakladatelství Libri a autoři děkují za finanční podporu tohoto projektu Ministerstvu kultury České republiky a Nadaci Českého literárního fondu.

Slovník byl zařazen do programu Ministerstva kultury ČR *Česká knihovna 2000*.

© Kolektiv autorů pod vedením Prof. PhDr. Ivana Dorovského, DrSc., 2001

Preface and Introductions © Prof. PhDr. Ivan Dorovský, DrSc., 2001
Odborný recenzent: PhDr. Jiří Našinec

© Libri, 2001

ISBN 80-7277-006-3

O B S A H

Předmluva	7
Seznam zkratk	11
Seznam autorů hesel podle šifer	12
Úvodní studie	13
Albánská literatura	13
Bosenskohercegovská literatura	18
Bulharská literatura	22
Chorvatská literatura	28
Makedonská literatura	33
Slovinská literatura	37
Srbská a černohorská literatura	41
Slovník spisovatelů	49
Abecední seznam hesel podle jednotlivých literatur	667
Výslovnost	679
Bibliografie základní literatury	681

P Ř E D M L U V A

Slovník balkánských spisovatelů, který dostáváte do rukou, bychom mohli nazvat také Slovníkem spisovatelů balkánských národů. V předkládané podobě vychází u nás i ve světě vůbec poprvé. Slovníkové příručky, které v 70. a 80. letech vydalo nakladatelství Odeon, měly totiž povahu buď slovníku jedné národní literatury, nebo slovníku několika národních literatur rozvíjejících se v rámci regionu (např. skandinávské literatury) nebo v rámci federativního státního celku, jak tomu bylo v případě Slovníku spisovatelů Jugoslávie.

Předkládaný Slovník balkánských spisovatelů přirozeně z vydávaných odeonských slovníků vychází, v mnohém na ně navazuje a sleduje vývoj balkánských národních literatur podle možnosti až do konce 20. století. Kromě úvodních stručných přehledných informací o literárním vývoji obsahuje hesla albánských (zařazena z teritoriálních důvodů), bosenskohercegovských, bulharských, černohorských, chorvatských, makedonských, slovinských a srbských autorů včetně spisovatelů albánské národnostní menšiny žijící v Kosovu a v Makedonii. Kromě autorů tzv. krásné literatury jsme do slovníku zpracovali také hesla o významných literárních vědcích a literárních kritikách. Z důvodů rozsahových jsme do našeho slovníku nezařadili literaturu řeckou. Vznikala téměř kontinuálně více než dva tisíce pět set let a tvoří ji písemnictví antické, byzantské a novořecké. Vyjde v samostatném svazku, stejně jako literatura rumunská. Z podobných a několika dalších důvodů jsme do našeho slovníku nepojali autory turecké literatury.

Koncepce slovníku, který máte v rukou, vycházela z několika základních principů. Jeho obsah je především vymezen územně. Na Balkánském poloostrově žijí kromě jižních Slovanů také Rumuni, Řekové, bosenští Muslimové a Albánci. A ovšem Turci, jenže převážná část tureckého území leží mimo Evropu a turecká literatura a kultura je spjata především s Předním východem.

Balkán tvoří zvláštní zeměpisnou část Evropy, jejíž národy a kultury sehrály v průběhu staletí významnou úlohu v rozvoji evropské kultury a civilizace. Geneticky různé nebo podobné národní celky na Balkáně sdílely v minulosti po celá staletí stejné nebo podobné historické osudy, mj. žily od konce 14. století pod tureckým hospodářským, kulturním i národnostním útlakem. K definitivnímu osvobození z turecké nadvlády došlo vlastně teprve v prvních desetiletích 20. století.

Na Balkáně tak v průběhu staletého historického vývoje vznikl kulturní a civilizační organismus, který měl četné společné rysy

v duchovní i hmotné kultuře, lidové slovesnosti, v literárním procesu, hudbě, ikonografii i v architektuře. Jednotlivá balkánská národní společenství, ať už jazykově blízká nebo výrazně odlišná, mají jedno společné: jejich národní jazyky přijaly mnoho tureckých a řeckých lexikálních, gramatických, frazeologických, idiomatických a syntaktických a jiných prvků. Kromě toho na sebe jednotlivé balkánské národní kultury včetně literatury vzájemně působily, vzájemně se napodobovaly a obohacovaly, mnohé jejich prvky se prolínaly a prolétaly.

Současná evropská literární věda se teoreticky a metodologicky stále častěji zabývá otázkami meziliterárních společenství, systematickou meziliterárního procesu, specifikuje vztahy mezi literaturami, upřesňuje chápání národní literatury jako historické kategorie, které v nedávné minulosti a ještě i dnes naráží na četná úskalí, nejčastěji mimoliterární povahy. S tím souvisí stále aktuální otázky bilingvismu (polylingvismu), biliterárnosti (polyliterárnosti) a dvojdomosti, které jsou určovány nejen literárními a obecně kulturními tradicemi. Kategorie dvojdomosti (mnohodomosti) literárních tvůrců, literárních děl nebo historických událostí se nejvýrazněji projevuje jako nejprůzračnější projev zvláště úzkých vztahů mezi dvěma literaturami (nejen např. mezi britskou a americkou nebo mezi finskou a švédskou literaturou, nýbrž také mezi jednotlivými balkánskými národními literaturami, zejména pak mezi literaturami středověkého a poválečného jihoslovanského meziliterárního a obecně kulturního společenství). Dvojdomost považujeme za jednu z klíčových otázek literárních a obecně kulturních vztahů a styků sjednocujících se Evropy, neboť znamená organickou příslušnost autora, jeho tvorby nebo její části ke dvěma nebo několika národním literaturám.

Při zařazení určitého autora do národní literatury jsme přitom vycházeli z funkce textu, tj. z jazyka díla. Text (jazyk) díla nám totiž podává objektivní obraz o vzájemných vztazích v rámci národního nebo meziliterárního procesu. Působí na čtenáře (recipienta), kterému je určen. Princip primární funkce textu je podle našeho názoru rozhodující a platí obecně pro všechna vývojová období každého národního literárního procesu. Funkce textu (tj. jazyka textu) je jedním z objektivních kritérií, která nám umožňují určit, který autor může být pojat do dějin jedné, dvou nebo několika národních literatur.

Zvláštnost balkánského meziliterárního a obecně kulturního společenství, která mj. těsně souvisí s emigrací a exilem, spočívá mj. také v tom, že v jeho rámci působily v minulosti a působí také dnes četné tvořivé osobnosti, které i v tzv. domácím prostředí psaly svá díla v jiném jazyce a určovaly je čtenářům jinonárodního prostředí, dále autoři, kteří psali v různých sociokulturních prostředích jak v mateřském jazyce, tak také v jazyce „druhé“ vlasti apod. Sem pa-

tří rovněž autoři, kteří v průběhu svého tvůrčího vývoje přešli z jedné národní literární tradice do druhé. Autora jsme nezařazovali do dějin jedné, dvou nebo několika národních literatur a kultur pouze podle tzv. národní příslušnosti, která může být jedním z faktorů, nikoli však jediným nebo rozhodujícím principem.

V letech 1945–80 patřila v bývalém Československu k nejprekládanějším právě díla autorů jednotlivých národních literatur bývalé jugoslávské federace. Díky bibliografce Stanislavě Sýkorové a Slovanské knihovně při Národní knihovně České republiky máme bibliograficky zachycené překlady krásné literatury národů (bývalé) Jugoslávie od roku 1560 do roku 1995. Za to patří autorce i Slovanské knihovně poděkování našeho autorského kolektivu. U překladů, které vyšly pouze časopisecky nebo v denním tisku, zpravidla uvádíme pouze rok.

Pravidla výslovnosti jednotlivých jazyků uvádíme na konci slovníku. Za jméno autora jsme výslovnost uváděli pouze v některých obtížných případech jmen albánských autorů.

Slovník balkánských spisovatelů se zrodil za velmi složitých podmínek, které vznikly mj. osmasedmdesátidenní válkou v Jugoslávské svazové republice na jaře roku 1999. Nemohli jsme pracovat v knihovnách a dalších institucích v JSR, obtížně jsme cestovali rovněž do Bulharska a do Makedonie. Velmi nesnadno jsme také získávali z uvedených zemí jakékoli aktuální informace o autorech a o nově vydaných knihách. Přesto se nám podařilo postihnout vývoj v jednotlivých národních literaturách až do úplné současnosti; v mnoha případech jsme zachytili i literární díla, která vyšla v roce 2000.

Na zpracování tohoto díla nám nepřispěla žádná naše nebo zahraniční státní či soukromá kulturní instituce ani žádný zastupitelský úřad uvedených zemí. Kratší studijní pobyty k získání potřebných informací jsme realizovali a hradili ze soukromých prostředků. Chtěl bych proto poděkovat všem členům autorského kolektivu, kteří pracovali s nevšední pílí a trpělivostí. Náš dík patří rovněž kolegovi Milanu Orlicovi z Bělehradu, který nám pomohl při zpracování některých hesel srbských autorů.

Slovník bude nesporně vyhledávanou pomůckou nejen pro studenty, slavisty a balkanisty, literární historiky, vědecké pracovníky různých oborů, pro knihovníky, lektory, překladatele a další zájemce, nýbrž bude zároveň hmatatelným dokladem o významném podílu balkánských slovanských a neslovanských národních literatur na vývoji evropské kultury.

Ivan Dorovský

SEZNAM ZKRATEK

(platí i pro adverbia z adjektiv odvozená)

alb.	albánský	lit. krit.	literárněkritický
ant.	antologie	mak.	makedonský
autobiogr.	autobiografie	marx.	marxistický
b. d.	bez datace	nakl.	nakladatelský, nakladatelství
BaH	Bosna a Hercegovina	něm.	německý
BAV	Bulharská akademie věd	pol.	polovina
bulh.	bulharský	pozn.	poznámka
cit.	citovaný	překl.	překladatel, -ský
č.	český	PSHK	Pět století chorvatské literatury
d. d.	další díla	psychol.	psychologický
dem.	demokratický	real.	realistický
div.	divadelní	rev.	revoluční
dram.	dramatický	rum.	rumunský
evr.	evropský	SANU	Srbská akademie věd a umění
filoz.	filozofický	sci-fi	vědeckofantastický, science fiction
franc.	francouzský	sl.	slovenský
HAZU	Chorvatská akademie věd a umění	slovin.	slovinský
hist.	historický	social.	socialistický
hl. d.	hlavní díla	sv.	svazek
humor.	humoristický	symbol.	symbolistický
chorv.	chorvatský	teor.	teoretický
jaz.	jazykový	univ.	univerzita, univerzitní
JAZU	Jugoslávská akademie věd a umění	ÚV	ústřední výbor
JSR	Jugoslávská svazová republika	vl. jm.	vlastním jménem
kom.	komunistický	VMRO	Vnitřní
Království	SHS Království Srbů, Chorvatů a Slovinců		makedonská revoluční organizace
KS	komunistická strana	zahr.	zahraniční
lat.	latinský	zakl.	zakladatel, -ský
lit.	literatura, literární	zal.	založený
lit. hist.	literárněhistorický	zvl.	zvláště, zvláštní
		→	odkazová šipka

SEZNAM AUTORŮ HESEL PODLE ŠIFER

dd	Dagmar Dorovská
dh	Danuše Hronková
ek	Elena Krejčová
id	Ivan Dorovský
ln	Ludmila Nováková
pk	Pavel Krejčí
vk	Viktor Kudělka
vš	Václav Štěpánek

ALBÁNSKÁ LITERATURA

Ivan Dorovský

První psané památky albánské literatury vznikly v polovině 15. století. Jedno jediné rozsáhlé souvětí obsahuje Formula e Pagëzimit (1462, Slovo o křtu), které sestavil Pal Angjelli, biskup z Drače a poradce slavného vojevůdce Gjergjiho Kastrioti Skanderbega. Jako druhá albánsky psaná památka se uvádí Evangelium sv. Paraskevvy. Misál (1555), jehož autorem byl katolický kněz → G. Buzuku, byl již psán korektním a čistým pravopisem. Obsahoval převážně překlady z evangelia a měl sloužit každodenním potřebám duchovních. Albánec žijící na Sicílii Luk Matranga (1560–1619) vydal E mbësua me kreshtere (1592, Křesťanskou věrouku).

Za zakladatele albánské poezie je považován → P. Budi. Je autorem několika kompilačních náboženských děl, překladů a zpráv o těžkém postavení albánského lidu pod tureckým panstvím. Do druhé části své překladové kompilace Křesťanský katechismus (1618) uložil 740 originálních veršů a podobně vkládal své básně i do dalších děl – celkem napsal 27 básní (asi 3300 veršů). Dodatek k dílu Římský rituál (1621) obsahuje text Kdo používá mše (Kush tothë Meshë). Autorem prvního Latinsko-albánského slovníku (1635) byl → F. Bardhë. Albánský původ Skanderbega hájil tento autor v latinsky psaném díle Georgius Castriotus Epiroensis, vulgo Scanderbeg (1636, Gjergj Kastrioti Epirský, zvaný Skanderbeg). Posledním významným představitelem tzv. duchovně-didaktické literatury byl misionář → P. Bogdani, který vydal v Padově náboženský spis Četa proroků (1685), jenž kromě jiného obsahuje poznámky o albánských dějinách. Vedle děl ústní lidové slovesnosti se na konci tohoto nejstaršího období albánské literatury objevila také první básnická díla N. Brankatiho (1675–1741), N. Filji (1691–1769) a N. Kety (1742–1803), který je též autorem italsko-albánského slovníku. Jsou psána nejčastěji v duchu lidových písní.

V 18. století nastal silný tlak na odnárodňování a islamizaci albánského obyvatelstva. V té době začala skupina básníků (mj. N. Frakkulla, S. Naibi, H. Z. Kamberi, M. K. Çami, D. Frashëri) tvořit pod vlivem turecké a perské literatury. Vznikla tzv. bejtadžijská literatura (z arabského bejte – verš, báseň) psaná sice albánsky, ale arabským písmem. Najdeme v ní verše o soudobém životě, o přírodě, o těžkém údělu žen i satirické šlehy proti společnosti a hamižnosti.

V roce 1878 byl založen národní politický orgán známý pod názvem Prizrenská liga. Jeho úkolem bylo postavit se proti rozhod-

nutím Berlínského kongresu z poloviny téhož roku o rozdělení albánského území. Ačkoli se její úsilí nesetkalo s úspěchem, znamenala novou etapu obrozeneckého hnutí, které vedlo k osvobození a nezávislosti vyhlášené 28. listopadu 1912 ve Valoně.

Obdobně jako u jiných evropských národů, také u Albánců zesílil v epoše národního obrození (od počátku 2. poloviny 19. století do balkánských válek 1912–13) zájem o lidovou slovesnost. Tak → J. de Rada uveřejnil ve Florencii *Rapsodia d'un poema albanese* (1866, *Rapsodie jedné albánské básně*), Z. Jubani vydal v Terstu italsky *Raccolta di canti popolari e rapsodie di poemi Albanesi* (1871, *Sbírku albánských lidových básní a písní*) a → T. Mitko v Alexandrii sbírku albánských lidových písní *Albánská včela* (1878).

V druhé fázi obrození již vznikala originální literární díla. K výrazným představitelům albánské obrozenecké literatury patří mj. bratři → N. Frashëri, S. Frashëri (1850–1904) a předseda Prizrenské ligy Abdyl Frashëri (1839–1892). N. Frashëri psal didaktická díla, je však znám především jako básník a tvůrce albánského spisovného jazyka. Nejznámější je jeho sbírka *lyricko-epických básní* *Georgica et bucolica* (1886), v níž vyzpíval krásu své rodné země a stesk po ní. Podobné motivy zpracoval rovněž v dalších básnických sbírkách. Díky jeho podpoře vycházely časopisy *Drita* a *Dituria*. Iniciátor četných vlasteneckých akcí Pashko Vasa (1825–92) vydal francouzsky a německy spis *La vérité sur l'Albanie et les Albanais* (1879, *Pravda o Albánii a Albáncích*) a napsal též poemu *O moj Shqypni* (*Ó, Albánie*). Vedle poučných děl vydal francouzsky psaný román *Bardha e Temalit*, který byl do albánštiny přeložen až v novější době.

K obrozeneckým básníkům se řadí též nostalgický básník → F. Shiroka, mj. autor několika vlasteneckých básní. → A. Çajupi vydal sbírku vlasteneckých básní, osobní a milostné lyriky i satirických veršů, v nichž poukazoval jednak na velmi brzy uzavírané sňatky, jednak na to, že slabé ženy musejí vykonávat těžké práce, zatímco jejich muži nic nedělají. Obohatil albánskou literaturu svými překlady ze sanskrtu a z francouzštiny. Reformu albánského pravopisu prosazoval skadarský rodák a kněz → N. Mjeda spolu s ostatními členy spolku Agimi (*Jitřenka*), který založil roku 1902. V básnickém cyklu *Svoboda* (1908–11) zachytil závěrečnou fázi osvobozenec-keho boje. → L. Gurakuqi nebyl sice příliš plodný tvůrce, ale jeho vlastenecké básně měly velký ohlas. V rozpravě *Verzifikace v albánštině* (1904) se pokusil kodifikovat albánskou metriku.

Od mládí až do smrti žil v Rumunsku → A. S. Asdreni. Ve svých básních ze sbírky *Sluneční paprsky* (1904) zachytil především své vlastenecké city a vyjádřil v nich myšlenky sjednoceního úsilí za osvobození národa. Sbírkou *Touhy a slzy* (1912) tyto myšlenky dále rozvíjela. Poslední jeho básnické dílo *Žalmy vyhnance* (1930) je výrazem autorovy únavy a jeho pochybností, nechybějí v něm ani de-

kadentní a mystické motivy. Z vlastních bojových zkušeností a vlasteneckých citů vycházel v básnické sbírce *Popis krvavých dnů* (1912) aktivní účastník povstání v letech 1911–12 → R. Siliqi, zatímco Mihal Grameno (1872–1931) proslul především jako redaktor deníků a časopisů a jako publicista. Třebaže některé jeho básně byly ve své době velmi populární, své místo v literatuře si zajistil hlavně sociálně kritickými povídkami a dramaty. Rozhodující události od konce 19. století do balkánských válek zachytil ve svých dvou románech *Na obranu vlasti* (1919) a *Květ vzpomínek* (1922) Foqion Postoli (1889–1927).

V obrozeneckém období se rozvíjela především básnická tvorba, okrajově také próza a drama. K prvním dramatikům patřil vedle A. Santorihho, autora dramatu *Emira*, také P. Babi (1843–1905), již zmíněný A. Čajupi a K. Floqi (1876–1949). V závěrečné fázi obrozeneckého procesu vyšla *Mluvnice albánského jazyka* (1909), jejímž autorem byl A. Xanoni (1863–1915).

Vyhlášení nezávislého albánského státu v listopadu 1912 znamenalo ještě definitivní vytvoření pevně organizovaného národního útvaru. Mezi jednotlivými politickými hnutími a stranami probíhaly boje o charakter státu. Ty pak vyústily v roce 1924, kdy došlo k buržoaznědemokratické revoluci. Do jejího čela se postavily významné kulturní osobnosti F. Noli, L. Gurakuqi aj. (oba →). Revoluce byla nakonec poražena, nastoupil monarchistický režim A. Zogua. Literární a kulturní pracovníci byli pronásledováni, odsuzováni i fyzicky likvidováni a jejich díla zakazována. V takových podmínkách se mnozí tvůrci odmlčeli, jiní se ve svých dílech soustředili na zachycení falešné venkovské idylly. Katolický klérus ve Skadaru a mnozí spisovatelé a publicisté, např. Gj. Fishta, A. Arapi aj. (oba →), se postavili na stranu nového režimu, jiní, např. F. Noli, se s nově nastoleným monarchistickým režimem nesmířili. Léta od roku 1912 do počátku 30. let jsou označována v dějinách literatury jako období nezávislosti.

Ve 30. letech se v albánské literatuře projevují prvky evropské avantgardy. Tzv. sociální realismus se odrazil zejména v nejlepší básnické sbírce novelisty a básníka → Migjenihho *Svobodné verše* (1936), která byla pro svůj sociálně kritický tón zakázána. V próze *Legenda o kukuřici* Migjeni píše o bídě a hladu, v jiných prózách si všímá městského života a údělu dělného člověka. Prozaik → H. Stërmilli po převratu 1924 emigroval do Jugoslávie. Ve vyhnanství napsal román *Věznice* (1935). Ve svém nejlepším románu *Kdybych byla mužem* (1936) zachytil těžký život Albánky, sociální nerovnosti a patriarchální způsob života. Vliv evropského modernismu je nejvýrazněji patrný v části lyrických básní profesora literatury a užitého umění Lasgushe Poradeciho (1896–?), autora básnických sbírek *Hvězdný kruh* (1933, *Vallja e yjve*) a *Hvězda srdce* (1937, *Ylli i Zemrës*).

Po studiích ve Francii se v roce 1932 vrátil do země prozaik, básník a satirik → N. Bulka. Své fejetony, črty a povídky shrnul do knihy *Když pláče a když se směje slavík* (1934). V duchu socialistického realismu napsal knihy *Črty a povídky* (1950) a *Meditace* (1957) i několik sbírek veršů z 50. a 60. let. Bulka patří k autorům současné albánské literatury, která nastoupila po osvobození země od italského a německého fašismu roku 1944. (Albánie byla od roku 1939 první fašistickou zemí na Balkáně a součástí italské „říše“.) Hodnotnější část jeho díla ovšem vznikla mezi dvěma světovými válkami.

V 30. letech 20. století představoval symbolistickou orientaci části albánské literatury básník a prozaik → D. Shuteriqi, který později ve svých povídkách navázal na evropskou realistickou literární tradici. V románu *Osvoboditelé* (1952–53) se pokusil zobrazit aktuální změny albánské společnosti. Jako publicista začínal pozdější básník a prozaik → Sh. Musaraj, který ve veršovaném pamfletu *Epojeje Balliho Kombëtare* (1944) tepal válečné kolaboranty. Výrazný smysl pro humor projevil v rozsáhlé novele *Byl jsem Čobo Rapushi* (* 1968). Byl též autorem *Dějin albánské literatury* (1989). Od několika meziválečných sbírek povídek a od dekadentního románu *Proč?* (1935) přešel literárně značně plodný → S. Spasse k románu o mladé venkovské učitelce *Afrodité* (1944). Jeho druhý díl *Afrodité znovu na vesnici* (1955), který se dočkal mnoha vydání, pojednává o úloze nepočtené inteligence v kulturním rozvoji země. Téma poválečné výstavby země zpracoval v románu *Ohně* (1972), zatímco v románu *Probouzení* (1974) se vrátil k období národního obrození Albánců. Nejnověji vydal své vzpomínky v knize *Dopisy mému vnuku Arianovi do Tirany* (1995).

Proces duchovního zrání a ideového formování mladého venkovana v podmínkách partyzánského boje zachytil v románu *Převrat* (1954) prozaik → F. Gjata; v románu *Bažiny* (1959) pojednal o nadšení prostých lidí při vysušování bažin. Básník a dramatik → K. Jakova podal snad nejpůsobivější obraz člověka ve víru zvratů a převratů v postavě mladé horalky z dramatu *Naše země* (1954). Epizodu z partyzánských bojů vyzpíval v poemě *Hrdinové z Vigu* (1953).

Novou vývojovou etapu současné albánské literatury zahájila generace, která vyrostla a získala vzdělání již v odlišných společenských podmínkách po osvobození země v roce 1944. Kromě → I. Kadareho k ní patří → D. Agolli, Dh. Xhuvani, Gj. Zheji, N. Prifti, S. Andoni, R. Brahimi aj. Z této generace dosáhl nejpozoruhodnějších úspěchů básník a prozaik Izmail Kadare, jenž se stal v 80. a 90. letech 20. století nejprekládanějším albánským autorem, především svým románem *Generál mrtvé armády* (1964), který se kromě mnoha vydání dočkal v Itálii též koprodukčního italsko-francouzského filmového zpracování. V románu *Pevnost* (1970) zachytil boj Albánců proti Turkům v 15. století v čele se Skanderbegem. Kadare je

autorem mnoha dalších románů, v nichž pojednal o nejnovějších dějinných událostech svého národa.

V současné albánské literatuře můžeme rozlišit několik hlavních tematických okruhů, které poutají pozornost literárních tvůrců. První je spjat s národněosvobozeneckým bojem albánského lidu v letech 2. světové války (např. S. Xhaji, *Partyzánská nemocnice*, 1967, H. Petrela, *Kronika nezapomenutelných let*, 1965, A. Kristoj, *Jiskry*, 1970 aj.). Značný zájem projevují albánští prozaici i básníci o historická témata, ale rovněž současný život je zdrojem inspirace pro početnou skupinu tvůrců. Vedle poezie a prózy se rozvíjí drama i literární kritika a publicistika.

V románu *Mrtvá řeka* (1965) pokračuje → J. Xoxa v tradicích realistického románu. Podal v něm chmurný obraz chudoby venkovanů v meziválečné Albánii, odsouzených snášet četné nemoci a bezmocně umírat v kraji močálů a bažin. Byrokratické způsoby jednání odsoudil v románu *Bílý jih* (1971). Básník a prozaik → D. Agolli se v poemě *Otcové* (1969) pokusil ukázat odlišný pohled dvou generací na nově nastolený společenský řád, který pomáhalo vybojovat. Osvětová činnost komunisty je obsahem románu *Komisař Memo* (1970). Do rozvoje poválečné albánské literatury přispěl svou sbírkou povídek *Poslední zvonění* (1959, *Këmbana e fundit*) a úspěšným románem *Znovu na nohou* (1970, *Përsëri në këmbë*) Dhimitër Xhuvani (* 1934). Příběh člověka, který přišel o obě nohy, ale neztrácí víru ve smysl života, byl pro velký ohlas u čtenářů také zdramatizován. V dělnickém prostředí se odehrává děj románu *Fan Smajli* (1971). Povídkami s partyzánskou tematikou vstoupil do literatury Ali Abdihojha (* 1923). Události z 2. světové války zpracovává též v románu *Tři barvy času* (1965–72, *Tri ngjyrt e kohës*).

Albánská literatura se rozvíjela také v Itálii (v Kalábrii a na Sicílii), kde byla silná albánská komunita. Kromě Křesťanské věrouky již vzpomenuť L. Matrangy a *Života Panny Marie* → J. Varioboby zde zprvu vznikaly převážně ústní epické lidové písně a vyprávění o Skanderbegovi a jiných postavách z albánských dějin. V 19. století vyšli z početné albánské komunity v Itálii v 19. století někteří význační představitelé albánské literatury a kultury. K největším tvůrcům albánského obrození patřil také již uvedený J. de Rada, účastník revolučního vření roku 1848, romantický básník, který vycházel ve své tvorbě z lidové slovesnosti. V díle *Písně o Milosaovi* (1836) zpracoval milostný příběh syna skadarského vladaře a prosté venkovanky, v básnické skladbě *Báseň Serafina Topii* ztvárnil příběh nešťastné lásky a svatby z donucení. Ještě před N. Frashërim opěvoval de Rada hrdinství Skanderbegovo. V Itálii žil a tvořil také citlivý lyrik → Z. Serembe, autor vlasteneckých a milostných veršů, a právník a básník → G. Dara i Ri.

Kromě Itálie vznikala albánsky psaná umělecká a literárněkritická díla také v jihosrbské provincii Kosovo, kde žilo na začátku

90. let 20. století asi 1,5 milionu Albánců, a v Makedonské republice, v níž žije asi 430 000 příslušníků albánské národnostní menšiny. Střediskem kulturního a politického života Albánců v Kosovu a Metohiji je Priština. Kromě albánských středních a odborných škol je tu univerzita, rozhlas a televize, vydavatelství a další instituce. Vycházejí zde mnohé albánsky psané časopisy a také denní tisk. Jsou psány převážně nebo výlučně severoalbánskou podobou jazyka, tzv. gegským dialektem – mj. literární dvouměsíčník *Jeta e re*, který zde vychází již od roku 1949.

K významným představitelům albánské literatury v Jugoslávii patřil vedle → E. Mekulihovi také → S. Hasani, básník Fahredin Gunga (* 1936), prozaik Ramiz Kelmendi (* 1930), → R. Qosja, → A. Shkreli, literární kritik a překladatel V. Shita a I. Rugova (oba →) a mnozí další. Převážná většina z nich je bilingvní nebo polylingvní a některé z nich můžeme řadit k tzv. biliterárním tvůrcům. Svým dílem psaným albánsky a srbsky nesporně přispěli k doplnění celistvého obrazu literárního vývoje v Jugoslávii i v Albánii. Totéž se týká literárních a kulturních pracovníků albánské národnosti v Makedonii. Po roce 1945 tam zároveň s rozvojem makedonské literatury vznikala umělecká díla skupiny tvůrců albánské a turecké národnosti. Jejich autoři však nemají hlubší literární zkušenosti a výraznější tvůrčí výsledky. K těm, kteří dosáhli větších úspěchů, patří prozaik → M. Peza, z mladších pak Nexhat Pustina, Mustafa Liaqi, Murtezan Arifi, → N. Sopaj aj.

Můžeme říci, že cesty rozvoje autorů albánské národnosti v Makedonii byly podobné vývojovým tendencím moderní makedonské literatury. Obdobně jako v tzv. majoritní literatuře se nejvýrazněji prosadila poezie. Procesy literárně-estetického rozvoje a postupné emancipace probíhají stejně jako v makedonské literatuře a navazují na podobné domácí a evropské tradice. Tím, že převážně tvoří ve dvou jazycích (albánsky a makedonsky) a že v překladech zpřístupňují albánsky psaná díla makedonským čtenářům a díla makedonských autorů překládají do albánštiny, obohacují o nové hodnoty obě národní literatury a přispívají ke vzájemnému porozumění a sblížení obou národů.

BOSENSKOHERCEGOVSKÁ LITERATURA

Ivan Dorovský

Území, jež zhruba tvoří dnešní Bosnu, bylo až do 12. století pod byzantskou nadvládou nebo součástí srbského či chorvatského státu. Od 12. do 14. století si Bosna postupně vydobyla samostatnost. Z 12. století se dochovaly první zmínky o šíření bogomilského heretického učení, z něhož vznikla tzv. bosenská církev. Stoupenci toho-

to hnutí šířili rovněž bogomilské apokryfní texty (→ Bogomilská literatura). Bán Štěpán II. Kotromanić (1322–53) obnovil svrchovanost a rozšířil stát o území tzv. Záchlumí. To se pak osamostatnilo a stalo se Hercegovinou (název podle hercega – tj. knížete, vévody – Štěpána Kosače). 1463 dobyli Bosnu Turci a roku 1481 padla do jejich rukou také Hercegovina. Poté vládli těmto územím až do roku 1878.

První staroslověnské texty psané → hlaholicí a → cyrilicí se na území Bosny a Hercegoviny s největší pravděpodobností dostaly s prchajícími bogomily, převážná většina jich však byla za různých válek a křížáckých tažení zničena. Významný je soubor bohoslužebných hlaholských textů známý jako Hvalův sborník (1404) a též opisy některých evangelií.

Expanze Osmanů na přelomu 15. a 16. století na chorvatská území a do Bosny s sebou nesla také postupnou islamizaci, která probíhala dosti rychle. Islám vytlačil bogomilské náboženství, více než tři čtvrtiny obyvatelstva Bosny přijalo islámskou víru. Pomohl tomu rychlý rozmach měst, intenzivní rozvoj obchodu, stavitelství a vzdělanosti a v neposlední řadě také hospodářské důvody. K pravoslaví, katolictví a islámu poté přibýlo ještě čtvrté náboženství, které si přinesli sefardští Židé, vyhnaní koncem 15. století ze Španělska. Do Bosny přicházeli v 16. století přes Itálii, Řecko nebo Bulharsko a od 17. století vznikaly v jedné z jazykových variant španělštiny písně, romance a lidová rčení.

Další vývoj bosenské literatury lze rozdělit do několika základních období. Prvním jsou staletí osmanské nadvlády, která přinesla kulturu islámského Východu. V té době docházelo k formování slovansko-islámského etnika. Po něm nastoupilo rakousko-uherské období, kdy do těchto území pronikla evropská kultura. Třetí období znamenají meziválečná desetiletí Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (SHS). Poslední období tvoří téměř padesát poválečných let. Počátkem 70. let 20. století byl bosenský lid uznán jako samostatný národ.

Psaný literární jazyk islamizovaných Slovanů se rozvíjel paralelně ve třech proudech různě dlouho a s nestejnou intenzitou. Jeden z těchto proudů vycházel ze starého písemnictví. Texty byly psány lidovým bosenským jazykem, písmem byla tzv. bosančice. Svým obsahem, stylem i atmosférou byly spjaté s muslimskou lidovou epikou a tvořili druh epistolární literatury – šlo o dopisy tzv. bosenských krajišniků ze 16. až 18. století psané lidovým jazykem a převážně ikavsky a bosančicí. Druhý literární proud tvořila orientální literatura Bosňanů psaná turecky, persky nebo arabsky, třetí pak tzv. alhamijado-literatura (z arabského al-adžamija, tj. cizí, ne-arabský). Vznikala v lidovém bosenském jazyce a byla psána arabským písmem. Šířila se od Pyrenejského poloostrova po Balkán. Vycházela z derviško-mystické poezie psané turecky a z bosenské

lidové písně – z ní pak ilahije opěvovaly slávu Boha, aby se jejich zpěvákům dostalo jeho milosti, kasidy byly písně světské povahy a poučného obsahu, jež tvořily spolu s ilahijemi společný celek. K této alhamijado-literatuře patřily i mahzari nebo arzuhali, tj. petice, stížnosti, návrhy, výzvy a poslání i vzpurné básně proti některým vládcům. Jazyk alhamijado-literatury obsahoval mnoho turcismů z různých oborů. Staré bosenské písemnictví tedy vycházelo z poetice, ve stylu, tvaru i ve výrazu z literatury psané turecky, persky nebo arabsky tak, jako např. staré bulharské, srbské nebo makedonské písemnictví v mnohém vycházelo z byzantských tradic a jako měla chorvatská dubrovnická literatura své vzory v literatuře italské.

Bosenská lidová slovesnost se vyznačuje etikou junáctví a po-bratimství lidové epiky, soucitem k protivníkovi i částečnou sebeironií a komikou. Emocionálně-patriarchální dramatika balady Hasanaginica, která nadchla J. W. Goetha, a balady o sourozencích Omeru a Merimě, které patří vlastně také do chorvatské i srbské kultury, erotika čekání a neuskutečněné touhy v → sevdalinkách, které tvoří jednu z nejčistších a nejdramatičtějších milostných lyrických projevů ve světové literatuře, fantastika, vyprávění i moudrost lidových pohádek – to vše a mnoho jiného patří ke zvláštnostem bosenské lidové slovesnosti. Ve stoletích osmanské nadvlády se k jejímu záznamu používala písma bosančice a arabice, od počátku tzv. národního obrození pak cyrilice a latinka. Vznikla četná veršovaná díla o soudobých politických a společenských událostech. Tak např. *Osmanida*, kterou napsal Aga-Dede, je srovnávána s nedokončeným romanticko-hrdinským eposem *Osman* chorvatského autora → I. Gunduliće.

Mnoho společných prvků mají bosenské letopisy ze 17. až 19. století, z nichž nejznámější je letopis Muly Mustafy Bašeskiji, a dále františkánské kroniky a srbské pravoslavné letopisy v Bosně a Hercegovině. Z četných cestopisů psaných turecky je nejstarší *Cesta do Mekky* Hadži Jusufa Livnjaka z roku 1615, jenž skládal také arzuhali. Mehmed Hevaji Uskjufi dokončil roku 1631 bosensko-turecký slovník ve verších. Patří k jednomu z nejstarších slovníků v balkánské lexikografii.

Mezi tzv. krajišnickými dopisy, orientální literaturou a alhamijado-literaturou existovaly silnější nebo volnější styčné body pouze v jazyce nebo v jazykových památkách psaných novoštokavsky. Od obrození a jednoty v jazyce se společné znaky projevovaly sblíživáním tvorby a chápáním předchozích období jako bosensko-muslimské duchovně-estetické tradice, zatímco ústní lidová slovesnost se stala základem národnosti. V průběhu dvaceti let dosáhlo obrozenec-ké úsilí národní jednoty pod bosenským jménem, třebaže bosenské národní obrození proběhlo o půl století později než obrození chorvatské nebo srbské. Základ obrození přitom tvořilo vědomí o ná-

rodním jazyce: orientální jazyky postupně ustupovaly a orientální literatura byla považována za anachronismus.

V posledních desetiletích 18. a v první polovině 19. století vznikala bosenská literatura, která čerpala ze zdrojů lidové slovesnosti. K nejznámějším tvůrcům patřili první bosenská básnířka Umihana Čujdinová (konec 18. století – 1870), Franjo Jukić (1818–1857), který bezúspěšně prosazoval v Bosně → ilyrské myšlenky a jenž ve třisvazkové knize Bosenský přítel (1850–1861) dosti podrobně informoval o literatuře a kultuře Bosny a Hercegoviny, a Grgo Martić (1822–1905), který ve své básnické tvorbě namířené proti turecké porobě vycházel z lidové epiky.

Duchovní obrození v Bosně a Hercegovině zahájil list *Sarajevský kvítek* (1868–72), který vydával Mehmed Šakir Kurtćehajić. Články v něm byly psány paralelně ve dvou verzích – v lidovém jazyce cyrilicí a v turečtině arabským písmem. Po společensko-politickém převratu, jenž nastal po rakousko-uherské okupaci Bosny a Hercegoviny 1878, se dostavila určitá společenská letargie a uzavřenost, a tak až koncem 80. a počátkem 90. let 19. století nastoupila první generace bosenských literárních tvůrců, kteří psali v lidovém jazyce latinkou nebo cyrilicí. Čerpala ze zdrojů živé ústní lidové tvorby z městského i venkovského prostředí. Bosenské národní, literární a kulturní obrození se obvykle vymezuje vydáním sborníku M. Kapetanoviće Kulturní bohatství (1887) a posledního ročníku časopisu *Behar* (1910). Kapetanović inspiroval Kostu Hürmenen k vydání dvousvazkového sborníku Lidové písně Mohamedánů v Bosně a Hercegovině (1888-89). V té době vznikly povídky a realistický román → E. Mulabdiće Zelené křoví (1893).

Vědecké práce i verše psal Safvet-beg Bašagić (1870–1934) – v knize Stručný úvod do minulosti Bosny a Hercegoviny se zabýval dějinami a kulturou. Po studiích dějin a orientalistiky na vídeňské univerzitě napsal disertaci Bosňané a Hercegovci v islámské literatuře. Spolu se symbolistickou tvorbou → M. Ć. Ćatiće (1878–1915) znamenalo jeho básnické dílo přechod od literární tvorby Orientu k původní bosenskohercegovské literatuře meziválečného období. Z Bosny pocházeli srbští básníci P. Kočić, A. Šantić, J. Dučić, S. Ćorović aj. (všichni →) i dvojdomý bosenský a chorvatský dramatik a básník → A. Muradbegović. V prvních desetiletích 20. století vydal své romány Abdurezak Hifzi Bjelevec, vznikala romanticko-historická dramata i hry ze současnosti.

Prozaik a dramatik → B. Jevtić patřil k neaktivnějším literárním tvůrcům Mladé Bosny a mezi válkami byl nejvýznamnějším členem Skupiny sarajevských spisovatelů. Nositel Nobelovy ceny za literaturu → I. Andrić ve svém prozaickém díle zobrazil život a psychologii člověka Bosny, specifiku bosenského židovského prostředí, jeho barvu, vůni a zvuky zachytil ve sbírce povídek Šalomouno-

va pečet → I. Samokovlija. Meziválečnou literaturu obohatil svou lyrikou, povídkami, romány a reportážemi → H. Humo. Život bosenských městeček zachytil Marko Marković (1896–1961), který zasáhl též do divadelního života a do kulturních dějin Bosny a Hercegoviny. → H. Kikić patřil k výrazným tvůrcům sociální literatury a svými romány, povídkami a básněmi se zařadil k významným osobnostem bosenské literatury psané chorvatsky.

V rámci poválečného jugoslávského meziliterárního společenství se prosadila básnická tvorba → M. Dizdara, jehož bogomilsko-manichejská poetika vycházela z předislámské Bosny. Patarénskou herezi najdeme v románech → M. Selimoviće a Dervise Sušice (* 1925). Velmi populární jsou romány B. Čopiće čerpající náměty z let národněosvobozené války, stejně jako díla M. Oljači nebo S. Kulenoviće (všichni →), autora nejautentičtější poemy o válce Stojanka, matka z Knežopolje. Nejvýznamnějšími představiteli poválečné bosenskohercegovské poezie a prózy jsou mj. H. Tahmišić, I. Sarajlić, V. Krnjević (všichni →), Nedžad Ibrišimović, Dževad Karahasan, z mladších pak Kajan, Latić, Hajdarević aj.

Od počátku sedmdesátých let vyšlo o bosenskohercegovské literatuře několik monografií a sborníků: Hasan Šabanović vydal *Literaturu Muslimů Bosny a Hercegoviny v orientálních jazycích* (1973), Alija Isaković sborníky *Perly, Z muslimské literatury* (1972) a *Hasanaginica* (1975). Zevrubné informace podává *Přehled literatury národů Bosny a Hercegoviny* (1985) a *Panorama bosenské literatury* (1994) literárního historika Muhsina Rizviće.

BULHARSKÁ LITERATURA

Ivan Dorovský

Počátky slovanského písemnictví v Bulharsku jsou spjaty s činností soluňských filozofů a vzdělců → Konstantina a Metoděje a jejich četných žáků a následovníků, z nichž jsou nejznámější → Kliment, → Naum, Gorazd, Sáva a Angelarij. Nejstarší, tj. církevněslovanské období se začíná na Velké Moravě, ale vedle historie české kultury patří také do dějin všech ostatních slovanských národů, tedy také národa bulharského.

Konstantin, zvaný Filozof, vytvořil písmo → hlaholici a spolu se svým bratrem Metodějem a svými žáky přinesl na Velkou Moravu první bohoslužebné texty přeložené do makedonského nářečí z okolí Soluně, která byla jejich rodištěm. Na Velké Moravě pak vznikly další překlady i originální díla a zformovala se zde první slovanská literární škola. Makedonské nářečí se tak stalo základem prvního slovanského literárního jazyka, v němž se mohly konat bohoslužby – staroslověnštiny.